

և աւելի փառքը մեծցած կը մնար, եթէ անոնք բնաւ տպագրութեան յանձնուած չըլլային:

Նիւթին համեմատ՝ կը գործածէ տաղա-
չափական իր անզուգական արուեստը: Իր
այդ ձեռնհասութիւնը անվիճելի է. նիւթին
համեմատ ներդաշնակութիւնը կը հիւսէ
սքանչելի տաղաչափութեամբ:

*
* *

Հիւլէն գրականութեան՝ մէկ հրաշա-
կերտ պտուղն է Հ. Բագրատունին. ստրն-
տուն յոյն է, և իր երակներուն մէջ յու-
նական կաթը շրջան առնելով, ինքը սնած
է հիւլէն դպրութեան մէջ և համահաւասար
իր հոյակապ հայերէնին՝ տիրապետած է
նաեւ յունարէնին, այդ ուժով կրցեր է
Հովմերը թարգմանել բնագրին հաւասար
սքանչելիութեամբ: Վանականի կեանքը
շատ երկար ապրած է, այլ ըլլալով
տաներէց Տիւզեան տան՝ կրցեր է ազա-
տօրէն պարապիլ իր սիրած մատենագրու-
թեան: Բայց վանականի հոգին՝ միշտ
վառ, հաւասար իր նախորդներուն՝ աշ-
խատած է ճոխացնել վանքի ձեռագրա-
տունը, աշխատած է կարեւոր ձեռագրաց
տպագրութեան: Փարիզ՝ մատենադարանին
մէջ ուսումնասիրած է հարիւրէն աւելի
հայկական ձեռագիրներ:

Տաղանդաւոր նկարիչ մը, վրձինը կը
նետէ ըսելով, որ անկարելի է նկարել
Հ. Բագրատունին. վասն զի ամէն վայր-
կեան կը փոխուի եղբր անոր նահապե-
տական և տանգէական դիմանկարի գոյնը:
Եւ կարծես՝ «Հայկ» դիւցազներգութեան
երփներանգ եռուզեռունը՝ կը փաղփիւնէ
անոր այտերուն վրայ: Պատկառելի գլուխ
մըն է եղած՝ նաեւ արտաքսապէս, բարձր
ճակատ, խորհող աչուլներ, խոշոր քիթ,
ձայնը որոշ, հաստ՝ Ոլիմպոսէն արձագան-
գող: 1790—1869 կ'ապրի տաղանդի և
պարզ կրօնաւորի կեանքը:

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿ

Է Լ Ե Կ Տ Ր Ա

Սոփոկլի էն յաջող և միշտ թարմ կը-
տորներէն մէկը: Անլուր նիւթ մը չէ որ
բեմի վրայ կը դրուի. ընդհակառակն ըն-
կերական էն հանրածանօթ և աշխատուած
հարցերէն մէկն է որ կը ծեծուի: Ահա-
ւասիկ դէպքը իր պարզութեանը մէջ. ի՞նչ
պիտի հանդիպի եթէ կին մը չսիրէ իր
ճանչցուած ամուսինը, և ապրած է ու
ուզէ ապրիլ ուրիշի մը հետ: — Արգի-
լուած սիրոյ պատմութիւն մը:

Այս հարցին շուրջ ամէն բան կրնայ
պատահիլ. ապահարգան, այրասպանու-
թիւն, կնասպանութիւն, մարգասպանու-
թիւն: Դիւրին չէ գուշակել խնդրին լու-
ծումը, լուծումէն յառաջ: Ազամեմունի և
կլիտեմեմեսարայի դէպքին մէջ, — որով-
հետեւ աստիճ եմ մարդուն և կնոջ անուն-
ները որոնք նիւթ եղած են դռամի, —
կը հանդիպի այրասպանութիւն մը, մար-
գասպանութիւն մը և մայրասպանութիւն
մը, որովհետեւ զաւակներն ալ իրենց մէջ
ապրելու իրաւունք մը կը զգան: Ի՞նչ
պէտք են ընել աստիճ եթէ մայրը՝ միա-
ցած իր սիդեխին հետ, կը դաւէ հօրը կեան-
քին: Սոփոկլէս արդար գտած է ուր զա-
ւակները սպաննեն թէ մայրը և թէ սի-
դեխը: Այս կրկին արեան հոսումովը միայն
է որ տան պատիւը կը լուացուի, կը սըր-
բուի: Կու գայ նոր սերունդը, և ալ չմնար
ստուկը մօտիկ անցեալին փտտածութեանց:

Բոլոր դերերը այնքան յստակ նշանա-
կուած են, որ կը թուին պայծառ մար-
մարի մէջ փորուած բոլորովին մերկ մար-
միններ. առանց քօղի, առանց հանդերձի:
Մարդ զանոնք իսկոյն կը հասկնայ. ի-
րենց մտածութիւնը դուրս կը հոսի մարմ-
նոյն բոլոր նեարդներէն: Ասիկայ հիներու
արուեստին առաւելութիւնն է, որուն Սո-

փոկէս գերազանցապէս ունի ընտրութիւնը:

Դայիակը իր երկարամիայ պանդխտութեան մէջ վայելուչ աւելցնելով ծերունի մը դարձեր է: Հաւատարմութեամբ հսկած է իր աւանդին վրայ, իր սանին. զայն մեծցուցեր է իր հօր ու հայրենեաց սիրոյն մէջ. իրեն յայտնած է թէ մեծ առաքելութիւն մ'ունի կատարելու, — վրէժը խնդրելու իր հօրը մահուան, — և երբ ժամը բարեպատեհ համարած է, անոր առաջնորդած է հայրենի երկիրը, քաղաքը, տունը, և իրեն մատնանիշ ըրած է միանգամայն յարկը՝ ուր ցանկալի քոյրը զինք զողոցեր էր մահուանէն: Դայիակը կը յայտնէ թէ իր պաշտօնը դադարած է:

Որեստէս՝ իբրը ազնուական ու բարեսնունդ արիւն, այս հանդիսաւոր վայրկենին ու տեղւոյն մէջ ուր իր ազատութիւնը իրեն կը յանձնուի, ուրիշ առաջին բառեր չգտնէ՝ բայց եթէ շնորհակալ ըլլալ դայիակին, այս սիրուն ծառային, որ իր աչքին կ'երեւի իբր ազնիւ ձի մը: Բայց որովհետեւ Հելլեններ կը հաւատային թէ դատ մը՝ որքան ալ իբւր, միշտ աստուածոց հանութեամբ պէտք է շահուի, Որեստէս Պիւթեան դիւթարանը դիմած է ուր հարցուկը իրեն յայտնած է գործելու եղանակը: Ինք՝ խեղճ երիտասարդ մը, միայնակ պիտի չկարենայ խիզախել իր մօր և սիրելիին դէմ, որոնք բազմութիւն ունին իրենց հետ: Իրեն՝ պէտք է որ հնարքը զօրութեան պակասը լեցնէ: Դայիակը պիտի երթայ պատմէ թէ Որեստէս կառարշափ մը մէջ կառքէն զլորելով կը մեռնի, մինչ ինք սափորի մը մէջ անոր աճիւնը պիտի բերէ: Ո՞վ պիտի զգուշանար թըշնամիէ մը որ իր աճիւնը գրկած կը բերէ: Նա կը դիմէ, հայրենի աստուածներուն, հողին, տան, որպէս զի չթողուն որ իր ձեռնարկը ձախողի: Բայց իբր գինովութենէ սթափած՝ կը զգայ որ բանաստեղծական զգացումներու անձնատուր՝ դիպող ժամը պիտի կորսնցնէ: Տանը կը մօտենան:

Ներքէն ծայն մը կը լսեն որ ինք զինք

կը կոծէ: Էլեկտրան է թերեւս, կ'ըսէ Որեստէս: Եւ ի՞նչպէս կրնար իր սիրտը չձմիր: Ո՞չ ապաքէն ամէն ծայն որ կը հեծէր՝ իր քոյրը պիտի ըլլար: Նա կ'ուզէ կենալ, ողոր լսել. բայց դայիակը կը յիշեցնէ նախ սպառագած կատարել, հօրը գերեզմանը պատկել:

Էլեկտրա, խաղին առաջին անձնաւորութիւնն է. անունը կու տայ անոր. աստուածային ստեղծագործութիւն մը: Բարենշան՝ ղեռատի օրիորդ մըն է որ կը զգայ բոլոր անտանելիութիւնը իր կացութեան: Իր տան մէջ մայրը սպաննած է իր հայրը: Ռոտը մը կ'իշխէ հոն՝ զոր ինք չի ճանչնար: Բայց այս օտարը կը խլէ իրմէ ամբողջ մայրը՝ որ այլ ևս սրկին մը կը դառնայ: Նոր զաւակներ կը ծնան՝ որոնք կու գան ժառանգել իրենց տեղ ոչ միայն իր ստացուածքը այլ նաև մայրենի սէրը: Տան մէջ զինք օտար կը զգայ. իր հետ կը վարուին իբր աղախնի մը հետ. զինք կը տանջեն հարուածով և երեսդարձութեամբ: Իր միակ մեղքն է որ չկրնար մոռնալ հայրը, համակամիլ, ճկիւլ, լուել, Բոնամահ հօրը յիշատակը իր սեւեռումը կը կազմէ, զինք ամէն տեղ կը հալածէ, և իրեն մէջ ուրիշ ճաշակ չթողուր՝ բայց եթէ ողորին, իր աստուածը Նիորէն կ'ըլլայ, իր սիրած թուշունը՝ ծիծառնը. իր թըշուառութեան մէջ ալ մտքի արթնութիւնը կը պահէ, կը զգայ որ կրնայ անտանելի ըլլալ ընկերութեան, բայց ուրիշ կերպով չկրնար ըլլալ: Իրեն մէկ յոյս միայն կը մնայ, Որեստէս եղբայրը, զոր ինք մահէն ազատեր է, զեռ տղայ: Որեստէն է՝ զոր նամակներով կը տեղեկացնէ իր վիշտերուն, որ պիտի գայ հայրենի տան վրէժը հանէ, զինքն ազատէ: Բայց կը թուի թէ Որեստէս ամէն բան մոռցեր է, միշտ կ'անձկայ զալ՝ բայց երբեք չիզար, և ոչ իսկ աւետարար մը կը բերէ անոր գալուն:

Որում՝ սպասեալ անհանգիստ՝ ևս անգուակա եղկելիս,

1. Էլեկտրա, Թրքմ. Բագրատունի, Զաշէք Հին և Նոր Ողորդութեանց, էջ 134:

Անհարսնացեալս օրիորդ՝ արտօսութիւն չըրէմ մերս
Յայս վիշտ անկէտ:

Այսպէս է որ նա կ'ըմբռնէ ամբողջ ա-
մալութիւնը իր կացութեան: Այսուհան-
դերձ հաստատուն հաւատքը՝ որ լքուա-
ծութեան խորն իսկ կը պահէ ինքն իր
վրայ, յափշտակիչ շնորհք մը կու տան
իր դէմքին. անդիմադրելի՝ երբ, ա՛լ մտե-
րմ չունենալով, իր ցաւերը լոյսին կը
յայտնէ:

Ո՛վ լոյս զբարթ սրբափայլ,
Եւ միաբարթ օդ եկրի,
Փանիցս ողբոց յիս նըւագ,
Փանիցս ընդ կուրծք արժնոս
Լըւար բախիւնս հարուածոց՝
Ի մեկնել թուի գիշերաց՝:

Ինչ կ'ուզէ էլեկտրա այս քնարակա-
նով, ո՞վ պիտի ըլլայ իր մխիթարիչը: Հոս
է որ Սոփոկլ կը գտնէ ճշմարտութիւն մը,
պարբ: Անձնաւորութիւն մը չէ այս պարբ,
իր անհատականութեամբը, որոշ կիրքե-
րովը, հաշիւներովը, տեսակ մը զատափար
է, հասարակաց կարծիքը, խիղճը՝ մար-
մնացած մանաւանդ զբացի կանանց ու աղ-
ջիկներուն մէջ: Ամէնքը գիտեն էլեկտրայի
պատմութիւնը, գիտեն ինչ կիրքէ զրգուած
կլիտեմնեստրա սպաննց Ազամեմնունը, գի-
տեն էլեկտրայի սէրը իր հօրը համար, և
բոլորը՝ ինչ որ կը կրէ այս սիրոյն հա-
մար: Ամբողջ իր անմխիթար ու անհաշ-
տելի կացութիւնը: Եւ երբ գիտեն այս բո-
լորը՝ նշան է թէ անոնք կը սիրեն է-
լեկտրա, զայն երջանիկ կ'ուզեն տես-
նել, և չեն ուզեր որ իր ցաւերէն ուրիշ
ցաւեր ծնուցանէ իր անձին համար: Գի-
տեն նոյն իսկ որ էլեկտրա եղբայր մ'ունի
հեռաւոր՝ որուն կը սպասէ զինք ազատե-
լու համար: Պիտի գա՞յ թէ չէ այս եղ-
բայրը. ահաւասիկ հարցումը: Պիտի գա՞յ,
կ'ըսէ էլեկտրա. Հաւատամ, ապա քէ ոչ՝
երկայնակեաց ոչ եր՞:

Իրաց մէջ անհասկանալի խորհուրդ մը
կայ. վարկենին մերձաւորութիւնը ամէն
բան զոորդման մէջ կը դնէ ինչ որ կապ
ունէին իրարու հետ. Որեստ կու գայ հօրը
վրէժը լուծելու: Ազամեմնունի ստուերը կ'ե-
րեւութանայ երազին մէջ կլիտեմնեստրայի
և զայն կը խռովէ, Հին խիղճը կ'արթն-
նայ. պիտի մեռնէր ինք ալ իր ամուսինը
մեղսներուն համար. Համայն՝ պէտք էր հաշտ
առնել այս ստուերը: Ուրկէ՞ արթնցաւ
այս տարիներով քնացած ստուերը: Կը
մնայ արդեօք հոսանք մը մեռնողին և մնա-
ցողին մէջ, մինչև որ վերջնապէս մեռնին:
Իրօք՝ անոնք բնմ կու գան և կը բողոքեն:

Քրիստոթեմիս, մօրէն զրկուած, մեռե-
լոյթներ կ'երթայ տանիւ հօրը գերեզմա-
նին: — Ո՛վ է այս Քրիստոթեմիս, ոչ ուրիշ
ոք. համամայր և համահայր քոյրը էլեկ-
տրայի: Եւ սակայն բնաւ չունի այն ա-
րինչն, որ կ'եռայ էլեկտրայի երակներուն
մէջ: Քրիստոթեմիս՝ այսպէս ըսուած խոհեմ
ներէն է: Գիտնալով հանդերձ որ մայրը
առանց ոչ մէկ պատճառի սպաննց հայ-
րը, կը յարմարի մօրը կամքին: Ո՞չ ա-
պաքէն նա աւելի զօրաւոր է միացած է-
գիտաստի. ինչ կրնայ ընել ինքը խեղճ աղ-
ջիկ մը առանց նեցուկի: Բանին միակ ու-
զիդ թեւազրուութիւնը իրեն երեցեր է իշ-
խանաց տալ տեղի՝: Բայց ասիկայ իր բա-
նին թեւազրուութիւնն է. կրակ մը կը մարի
աչքերուն մէջ, և գեղեցկութիւն մը կը
խամրի իր այտերուն վրայ: Ինքը՝ խեղճը,
բարի է և չգիտեր ինչ ընել: Իր խօսքերը
մերթ թեւազրուութիւնն են կլիտեմնեստրայի
զգացումներուն. մերթ ալ քրոջական ան-
կեղծ ու մանկական զգացում մ'ունի՝ երբ,
օրինակի համար, կը յայտնէ էլեկտրայի
թէ լսած է շշնջել տան մէջ, անլոյս տեղ
մը զիկն զինք՝ եթէ իր ողբերէն չգաղտնի

Ու այս այնքան պարզ, այնքան տկար
ու այնքան անկեղծ քրոջ հանդէպ էլեկ-
տրայի դիրքը հաստատութիւն մ'ունի որ
յարմար է խախտելու բոլոր համոզում-
ները: Երկու քոյրերը բանակոռու մէջ են:
Քրիստոթեմիս խոհեմութեան փոքրածայնը
կը խօսի, էլեկտրա ընդվզումի գիւ ձայ-

1. Անդ, էջ 132.

2. Անդ, էջ 139.

3. Անդ, էջ 141.

ներ, Անոնք ճարտար են իրենց անդրադարձ հարուստներուն մէջ ինչպէս երկու մարդուած ըմբիշներ կրկեսին մէջ, Հաճոյք մըն է դիտել իրենց պայքարը: Ո՛վ պիտի ըլլայ աւելի զօրաւորը:

Քրիստոթեմիս սահմակած կը մեկնի՝ երբ էլեկտրա խորը կ'իջնէ իր անձին և կը խզէ կեանքին հետ, յանձն կ'առնէ մահը, զայն կը փնտռէ, անոր ընդառաջ կ'երթայ: Էլեկտրա իրեն կ'աղաչէ իբր իր վերջին բարեւ տալու համար:

Այն յո՛վ երթայցես, ո՛ւր ըզնդէրսըդ տանիս:

ՔՐԻՍՏՈԹԵՄԻՍ

Առաքէ զիս մայրս՝ հեղձիկ նշուէս ի հօրեմ զամբանս...

ԷԼԵԿՏՐԱ

Յուսմէ՞ ի սիրեկեաց զերգեալ, և ո՛ւր այդ հաճոյք:

ՔՐԻՍՏՈԹԵՄԻՍ

Յարհարաց զիշերայնոց, որպէս ինչ ինձոն թուի:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ո՛վ դիք հայրենաբունը, ընդ մեզ լերուք զէթ այժմիկ՝

Այս գիշերային արհաւիրքները՝ փայլակ մը կ'ըլլան էլեկտրայի ամբոխուած մըտքին մէջ. կու գայ ուրեմն վերջապէս արդարութեան ժամը: Կարմիր կենդանի աղանձ զօրաւոր հոսանք մը կը վազէ երակներուն մէջ, յետ այնքան բռնաւոր ճնշումներու և զգուանքներու Արեան այս նոր հոսանքովը էլեկտրա այնքան զօրաւոր է որ կը տիրէ քովը վրայ, զայն կը զբաւէ և կ'ազատէ Կլիտեմնեստրայի իշխանութենէն: Այրասպան մօ՞րը կ'իշնայ միթէ օրինաւորապէս պատուել հայրը: Ո՛հ, իրաւունքը մերը չէ՛, սիրամիր աղջիկներու, մեռելոյթ տանել մեր հօր, խնդրեալով

. . . Գալ յանդերձոց հաւտ առ մեզ,
Օգնական յատեւեաց, և որդեկին՝ Որեւտեայ՝
Կենդանի հեզօր ըսգկաւ նոյն աթուր կոխել զթըշնամբս:

Լաւ զգացումներ են, լաւ, կ'աղաղակէ հասարակաց կարծիքը, և Քրիստոթեմիս տեղի կու տայ:

Բոլոր նշանները, Կլիտեմնեստրայի արհաւիրքը, Ազամեմնոնի երեւութանալը՝ այն

քան բարի գուշակներ ժողովրդեան համար թէ արդարութիւնը պիտի գայ:

Նկարագրի որքան տոկունութիւն պէտք է ունենայ այս էլեկտրա որ ստիպուած է դիմագրաւել այնքան մարդոց և ամէն մարդոց՝ առանց խորտակուելու: Ամենէն աւելի տաժանելի կոիւր իր մօրը հետն է: Կլիտեմնեստրա իշխանական կլին մըն է, լեցուն կեանքով և իրահամարձակութեամբ, մէկը այն աղիտաբեր կիներէն որոնք որոշուած են իրենց ծոցին մէջ ընկղմելու այնքան կեանքեր ինչպէս փրփրուտ ծովի մը մէջ: Դա վերստին կը գտնէ իր աղջիկը դուրս՝ տրտունջի ու ողբերու մէջ օտար ներու առջեւ, ինչ որ զինք ամօթով կը ծածկէ: Անիրաւ տեղ սպաննեցի Ազամեմնոնը, — ո՛չ, կը մտածէ Կլիտեմնեստրա: Չունէ՞ր ինք իրաւունք, մայրը՝ սպանելու ամուսին մը որ այնքան անգթօրէն կը զօհէր իր մէկ դուստրը շան մը քահանայքին, ինչպէս էր Հեկենէ: Այս չքմեղանքը՝ հանգստացնելու խիղճը, աւելի կը զինէ էլեկտրա, որ իր հասակէն վեր, գիտէ և կը զգայ բոլորը: Կլիտեմնեստրա սպանած է հայրը, իփեզնիսիայի վրէժը լուծելու համար. երբէք պիտի երեսէ ձգէ՞ր մայր մը իր հարազատները՝ եթէ ստուգիւ անոնց սիրոյն համար էր որ կը փողոտէր ամուսին մը: Ո՛հ, երբէք որդեսիրութիւնը չէր որ զինք մեղաց այս ոճիրին. միւսն էր, սիւղեխը, իգիստուր, որ զինեց իր բազուկը, իրաց այս հասկացողութեան մը ստուերը կ'անցնի էլեկտրայի դէմքին վրայ, իբր Ազամեմնոն իր տրորուած ու տխրամած դէմքովը զար անցնիլ առջեւն: Կլիտեմնեստրա ուրիշ ապաւէն չունի՝ բայց եթէ աստուածներուն դիմել, որպէս զի երազին մէջ երեցած ցնորակած տեսիլները՝ եթէ բարի բանի համար յայտնուեցան՝ իրեն վրայ կատարուին, եթէ չար՝ իր թշնամիներուն դառնան:

Աստուածները սակայն խոհմութիւնն

1. Անդ, էջ 142.

2. Անդ, էջ 144.

ունին երբեք անձամբ չյայտնուելու, անոնք կ'առնեն ստեպ կերպարանքը սպիտակ մօրուցով ծերու մը կամ ո՛ր է երկրաւոր ու զգալի ձեւ մը, իրենց դերը խաղալու համար: Այս անգամ, կլիտեմնեստրայի աղաչանքին, Որեստէսի դայեակը կը յայտնուի: Նա կը փնտէ կլիտեմնեստրա, զայն իր առջեւ կը զտնէ, կը ճանչնայ: Զի հակոցն դշխոյի տեսիլ իսր է վաշիռը¹, և իրեն կ'աւետէ՝ համառօտ և որոշ, մեռա Որեստես²: Ապահով է իր խօսքին արդիւնքին վրայ: Հէր գուշակեր միայն էլեկտրայի յուսահատութիւնը, զոր չի ճանչնար: Կլիտեմնեստրա հպարտ է իր երջանկութեան վրայ: Ո՛ր իցեն Արա՝ մաղդայ փայտատկունք³: միակ աղաղակն է ամբոխին՝ այս գոյժին հանդէպ, որ կը թեւրահաւատի արդարութեան մեծ սկզբունքներուն վրայ՝ իրեն առջեւ ճշմարտութիւնը աշխարհ անիմանալի կերպով քողարկուած տեսնելով:

Էլեկտրա անշարժ կը կենայ բնին վըրայ, մտածելով իր հէք եղբոր վրայ, որ արժանի չեղաւ իր կոծերուն ու թաղու մին:

Իբր հսկահոսանքով մը ոգեւորելու համար այս մարմինը՝ որ ի լուր Որեստէսի մահուան րօթին, ահա նուաղելու վրայ է, Քրիստթեմիս կը յայտնուի նոյնքան կտրուկ ու որոշ աւետելու թէ Աստ առ մեզ և Որեստես⁴, ինչ որ էլեկտրայի դառն ծիծաղը կը շարժէ: Բայց Քրիստթեմիս պարզ սիրտ ունի. հօրը գերեզմանին մեռելոյթներ տարած միջոց, զայն արդէն զարդարուած կը գտնէ գոյնզգոյն ծաղիկներու փունջով, և ոռոգուած կաթով: Ո՛վ իրաւունք ունէր այս փափուկ սիրտը ունենալ Ագամեմնոնի վրայ, եթէ ոչ ինք կամ էլեկտրա, և որովհետեւ իրենց չեն ըրած, հետեւաբար առանց ո և է տարակոյսի Ո-

րեստէս եկած ըրած է: Քրիստթեմիս այնքան վստահ, այնքան ուրախ է իր մտածելու այս կերպին վրայ, որ ընտանի սարսուռ մը կը զգայ ներսը և աչքերը արցունքով կը լեցուին: Ի՞նչպէս պիտի հաւատայ ուրեմն Որեստէսի մահուան գուժին՝ զոր կը հաղորդէ իրեն էլեկտրա աւելի որոշ, աւելի հաստատ գիտութեամբ մը: Երկու քոյրերը փնտռելով փարատել այս իրար գիրար հակասող զգացումները՝ որ արեւու և ստուերի խաղերու պէս գիւրննք կը շուարիցնեն, կը հասնին շօշափել տխուր իրականութիւնը թէ միայն մնացեր են: Ի՞նչ ընել. ըլլա՛ւ թէ չըլլա՛ւ: Հոս դարձեալ երկու քոյրերը կը զատուին իրարմէ: Քրիստթեմիսի ահաւոր ու անմիտ կ'երևի էլեկտրա, և խոյս կու տայ անկէ ինչպէս մեզերէ մը: Ի՞նչ սոսկալի բան մը տածեր է այս էլեկտրա. ոչինչ. շատ պարզ բան մը. որովհետեւ ալ աշխարհիս վրայ ուրիշ մարդ չէ մնացեր իրեն արդարու թիւն ընելու համար, ինքը, էլեկտրա կը զգայ իր երակներուն մէջ աւելցած արիւնը իր եղբօրը. իրեն մէջ կը զգայ պարտքը սպաննելու Էգիստոսը:

Ժողովուրդը, անհամբեր այլ ևս անորոշ կացութենէն, որ կարծես գինք կը խաղցնէ, կը յուզուի, կը զայրանայ, և արդարութիւնը կը պահանջէ, ինչ գնով ալ ըլլայ: Ամբողջ որոշ համակրութիւն մը կը ցուցնէ էլեկտրայի համար, որ անհրեշտարին զրկուած, դեռ չճկիր և բարձր կը բռնէ ազնուական զգացումները:

Եւ ահա Որեստ կու գայ տեսարանի վըրայ, Որեստ մեռած և կենդանի: Ո՛վ է այս գեղեցիկ երիտասարդը, նորատէգ մօրուօք, բեղուն մարմնով և հուժկու: Ոչ ոք գինք կը ճանչնայ և ոչ իսկ այս էլեկտրա, որուն կը հանդիպի Որեստ առաջին անգամ: Հիւր մըն է, զրկուած բերելու Որեստի ածիւնը՝ սափափի մը մէջ, Երկուդ մը կը սողի էլեկտրայի մարմնոյն մէջ: Կը գուշակէ որ իր ցաւը ձեռքին մէջ պիտի ունենայ. սափորը գիրկը կ'առնէ և արցունքներու հեղեղին մէջ կ'ընէ այն գերաշխարհիկ ողբը ուր կը զեղու իր թշուառ

1. Ա՜ռ, էջ 152.

2. Ա՜ռ, էջ 152.

3. Ա՜ռ, էջ 157.

4. Ա՜ռ, էջ 161.

ու դեռաւոր օրիորդի ու քրոջ սիրտը, անհասանելի փափկութեամբ մը:

Որեստոս ի լուր այն անկեղծիկ ու ջերմ սիրոյն, որ առանց վերապահութեան իր նկատմամբ կը յայտնէ, և զրկանքներուն ու յուսախաբութեանց այս աղջկան՝ որ իր քոյրն է, չկրնար այլ ևս զսպել զգացումն ու կեղծիքը, և ծայր կու տայ այն տեսաւրանին, որ յունական թատրոնին ծաղիկն ու սքանչելիքն է:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ո՛հ, ո՛հ, զի՛նչ ասացից՝ յ՞՞ր բանն եկից՝ վարանեալս,
Որ ո՛չ եւրոս զօրեմ բընաւորել ըզլեզուս:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ձի՛նչ վիշտք իցեն քո՛, զայդ առ իմէ՛ ասացեր:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Մի՛թէ այդ էլեկտրեանն իցէ տեսիլ քո շքեղ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Նոյն իսկ ինքնն նա է, և կարի հէջ չուսուկան:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Արդ աւագ ողորմելի թըրուսութեանը այդմիկ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ձե՛ է, ո՛վ հիւր, զի այդպէս հեծեծես յիմ վերայ:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ո՛վ մարմին, անաստուած ու անարգաբար ծընդեցեալ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ոչ զոք այլ ապացն, բայց զիս, ո՛վ հիւր, աւագես:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Աւագ ամուրի և եղիական քում կենաց:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ձե՛ այդպէս արդեօք, ո՛վ հիւր, յիս նայեցեալ հառաչես:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Քանզի ոչ ինչ զեռէլ յիմաց չարեացն հասելոց:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Իսկ յիմէ՛ իմեցէ յասացելոցն ծանեար:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ձի բազում չարակրութեամբք նըշանաւոր տեսի զքեզ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Եւ սակայն ըզսակաւս ինչ նըշմարես յիմ վըշտաց:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Իսկ զիմարդ լինիցի զբոխաւորսն ինչ քան զայդ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ձի սպանչաց եմ կենակից:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ո՛յր. և ուստի՛ զայդ ասես:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Հօր իմոյ և զի բընի սպաս հարկանեմ ես նոցա:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Եւ ո՛վ այն ի մարդկանէ՛ որ ըստիպէ զքեզ յայն հարկ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Այն որ մայրն անուանի, և ոչ ինչ մօր նմանէ:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ձի՛նչ անեց. ձեռօք արդեօք, թէ զկենքս քո ծիրեցելով:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Եւ ձեռօք և զըզուանօք և ամենայն դառնութեամբ:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Եւ քեզ չի՞ք ոք օգնական, և ո՛չ որ զնա կարճեցէ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Եւ ոչ ոք. զի զօր էքն ինձ, զու զնա մոխիր մատուցեր:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Քանի՛օն, ո՛վ անբաղդ, զըթամ ի քեզ հայեցեալ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Դու եեթ ի մարդկանէ, զիտես, զի այժմ յիս զըթաս:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ձի միայն ևս եկի նըմանավելւս քեզ յաղչտու:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Մի՛ արդեօք յազգականացս ուստեմն իցեն զու եկեալ:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ասացել զայդ ապացն, թէ մըտերիմք են զոքա:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Է և է մըտերութիւն առ ուխտապահս ասիցես:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Արդ ի բայց զիբ զայդ անօթ զի ամենայն ինչ ուսցես:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Քեզ ի զիս աընեալ երգումն, ընդ իս զայդ մի՛ անեբր,
[հիւր:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Աղէ լո՛ւր ինձ որ ասեմս, և ոչ բընաւ սարըջացես:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Վասն արբուն մանկութեանդ՝ ըզսեղելիս մի՛ բառնար:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ձանուսմ յանձն ի քեզ թողուլ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ո՛հ եղկելիս վառնի քո,
Որեստէս, եթէ է քո զերեզմանն զբրկեցիմ:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ա՛ռ ինձ ձայն բարեհըմայ, զի 'ստ արժանի ոչ հեծես:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ընդ եզրայր զբրաւամահ ի՛բր ոչ հեծեմ յերաւի:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Քեզ ինչ ոչ վայելէ զբարբոռող զայդ արձակել:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Եւ այդպէս ինչ անարգ յաչ իցեմ ես մեռելոյն:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ոչ ուրուք յաչս անարգ, այլ սակայն այդ չէ ինչ քո:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Իսկ թէ այս Որեստեսի իցէ մարմին զոր կըրեմս:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Եւ սակայն՝ ոչ Որեստես, բայց թէ ըսնիւք պանուհեալ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Եւ ո՛ւր ուրեմն իցէ տառապելոյն զերեզման:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ո՛չ ուրեք. զի և չի՞ք ինչ զերեզման կենդանւոյ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ո՛վ որդեակ, զի՞նչ ասացիր:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ոչ գոյ ինչ սուտ է բանս իմ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Կենդանի ուրեմն է այրն:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Եթէ և ես կենդանի:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ապա զու իսկ այն ես:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Զաւստղ ազէ յայս արկեալ

Ի հօրն մատանի, ծանի՛ր թէ ստո՛յգ խօսիցիմ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ո՛վ լոյս սիրատենչակ:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Սիրատենչակ, վըկայիմ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ո՛վ բարբառ, ուրեմն հասն՛ք:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Մի՛ խնդրեր այլ ինչ յայլուստ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Դու է զի՛րկս իմ յայսսիկ:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Այսուհետեւ միշտ եղէց՛ի:

Թատրերգութիւնը հոս կ'աւարտի: Թաւ
Ղորդին մէջ ինչ որ զմեզ կը հետաքրքրէ
Դայեակին ծանօթութիւնն է Էլեկտրայէ:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Աստուածո՞վքն, ազէ, եղբայր, ո՛վ եցէ այրդ այդ աստ:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ո՛չ ծանեար:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Եւ ոչ զուշով յիշատակիս անկանի:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Ո՛չ յիշեմ՝ ոյր երբեմն աւանդեցիր զիս է ձեռս:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ո՛ւմ ումեք, զի՞նչ խօսիս:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Որոյ ձեռամբ՝ քով խնամովք՝

Ի զաշտ փովկէացուց առաքեցայ զաղտաբար:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Սա՛ է նա զոր երբեմն հաւատարիմ զբաւ ես,
Ի բազմաց անտի միայն՝ ի խռոշել հօր մերոյ:

ՈՐԵՍՏԵՍ

Նո՛յն իսկ է. մի՛ ևս այլ զիս բանիւք բազմօք հարցանիր:

ԷԼԵԿՏՐԱ

Ո՛վ լոյս ցանկալի, ո՛վ դու միայն կեցուցիք
Տանն Ազամեմնի, զիմրդ եկիր, զճւ ես այն՝
Որ է շատ ցաւոց երկնոց ըզուս և զիս վըրկեցեր...
Ուրախ լիւր, ո՛վ հայր, զի զայր թըւիմ տեսանիլ.
Ուրախ լիւր, բայց զիտեա, զի առաւել քան ըզբաւս,
Ատեցի և սիրեցի զքեզ ի միում յայսմ աւուր՝:

Դայեակն է որ առաջին անգամ գումեց
Որեստէսի մահը:

Կրկին սպանութիւնները՝ Էլեկտրայի և
Կլիտեմնեստրայի, — երկհիւսիղ, ինչպէս

կը կոչէ զանոնք Սոփոկլէս, կը կատարուի՝ համառօտ երկուքն ալ չունենալով ուրիշ խղճահարութիւններ յայտնելու՝ բայց եթէ իրենց յանցապարտութիւնը, Ու այս ներսած ու թունաւոր արեան լճին վրայ կը բարձրանայ Էլեկտրայի դէմքը, նշուալարձակ, կենսալիւր և կենսատու, ինչպէս արեւ մը:

Փողոզուողը կը հրճուի ու կը ծափաւհարէ:

Բեմական տարեգրութեանց մէջ Էլեկտրայի դէմքը, կը մնայ միշտ աննման ու պարզ, մինչ Կլիտեմնեստրա իրեն արեանալից ազգական մը կը գտնէ Գոթոլիայի մէջ և Կլիտեմնեստրա ու Էլեկտրոս աւելի աղիտաբեր և աւելի նենգաւոր երկնիւղ մը կը գտնեն Գերդրուտի և Բուլոնիոսի մէջ:

Հ. Ն. ԱՆԻՐԻԿԵԱՆ

© ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ©

Ս Պ Ա Ս Ո Ւ Մ

Մինչև ե՞րբ այսպէս սպասել անդադար,
Որ պահանջներու յորդուքինն ուժգին
Ա՛լ ինձ խնայէ վիշտեր անհամար,
Եւ իր հրդեհով լայրէ՛ իմ հոգին:

«Սակայն, զեռ չէ՛ ժամն, ըսպասէ՛», կ'ըսեն.
Եւ ի՞նչո՞ր յաճախ կը փորձեմ մարել
Բոց հըրաբքը որ կ'այրէ զիս ներսէն...
Ի գո՛ւր կը փորձեմ, ի գո՛ւր զայն մարել...:

Համակերպումի լուծին տակ խուժուած,
Մինչ կը ջանամ հուրն առնեղել սրախս,
Կը յոգնին այլևս ջիւղերն իմ վատուած:

Գիշերն մինչև լոյս կը յուզուի՝ հոգես.
Կը չարալը զիս մղձաւանջ մ'անուշ,
Եւ ես կը հակեմ ցաւերու անցուն:

ԵՐԳ՝ ԱՆՈՒՐԶԻՆ

Սրտիս սէրէն համբո՛յր ցեղե՛, ո՛վ Անուրջ,
Անհանօրէն պաշտելի,
Դուն իրձեկուս վրայ աղցատր
Փութրդութրաջող ա՛յն փայտն ես զեղանի,
Որուն բոցեղ ցուրերուն շուրջ
Ես կը սիրեմ թևեր բաղնիս ամեն օր,
Դուն ես որ ինձ կ'առաջնորդես աշխարհներու մէջ աւ.
Ուր զըւարթ է կենցեղն պատկեր, { զուր, }
Ուր ժողովուրդ կայ զոնէ սո՛ աշխարհին ախտաւոր,
Որուն Թոյնէն մեր հոգեկերն են զգուր:

Եթէ դո՛ւն ալ մերթ շօրօքս
Ձիւս զրկիչ մէջ ասպնջական,
Եթէ դո՛ւն ալ զիս Թիգրայոյր տանջանքներէս
Մերթ լազատես,
Իմ յուսախար վայրկեաններուս ապագան
Պիտի ըլլալ լոկ պատրանք մը ջըլստող,
Իւ իմ հըզօր բազմանքներուս բազմազան՝
Պետի չըզոյս երբէք արեւ մը շողող:

Ո՛հ թէ այսօր, անգամ մըն ալ,
Թևերուդ մէջ զրկէիր զիս ցանկավառ.
Որովհետեւ հիմա դարձաւ
Մտքիս վերայ ըստուեր մ'ինչկեր, կը տանջէ զիս անդաւ.
Ինձ կըթուէ թէ դո՛ւն միայն { զար }
Կրնաս ըլլալ իմ կենցեղս
Նաւահանգիստն անդորրութեան,
Ուր հոգմիչէ ալեկոնուած խեղճ հոգիս
Խաղաղութեան խարիսխ նետով կը ճգնի.
Անոր համար կը խնդրեմ որ
Ուժգին սեղմես զիս թևերովդ հուշնի,
Եւ չըթողուս որ հեռանամ քու ափերէդ քեղմաւոր:

Արդեօք զիտե՛ս, արփիազեղ դու Անուրջ,
Որքան յաճախ կը թափառիմ
Վըճատութեան առանցքին շուրջ.
Որքան յաճախ սե թախիններ ու մաղձեր
Ներաշխարհին մէջ կը յորդին,
Եւ կը սպառնան մահացնել իմ բաղձը.
Որքան յաճախ տեսլականներս համարէն,
Մաղբըրներ են խաթութեամբ մ'անօրէն:

Հիւսանքն եմ ես սե խոհերու ծանրատար.
Սրտիս խուց՝ Տառապանքի բընավայր.
Ձախ զժժոխք մ'հիմա լանջերս մէջ վըճատ
Դժնիկ խոցեր կը պատառառէ անդադար:

Ու ես ինչպէս մանուկ մ'անգոր,
Որ կը չեմէ խոր զհերուս սեմին վըրայ,
Կը պաղատիմ թաց աչքերով արտատառթոր,
Որ ժպիտ մը արփենի,
Կամ յոյսերու ջրվէժով մը յորձանուս՝